

İSLAM HUKUKUNDA AKIL HASTALARININ EVLİLİĞİ MESELESİ

Dr. Adem YENİDOĞAN*

Özet: Her hukuk sisteminde olduğu gibi İslam hukukunda da şahısların tasarruflarının geçerliliği bir takım şartlara bağlanmıştır. Medeni hakları kullanabilmek için gerekli akıl ve temyiz şartlarını taşımayanlar hukukî açıdan ehliyetsiz kabul edilmişlerdir. Fakat onların da hukuksal bir takım ihtiyaçları bulunması sebebiyle İslam hukukçuları tarafından akıl hastaları gibi ehliyetten yoksun şahıslar adına velilerinin tasarrufta bulunabileceği kabul edilmiştir. Bu bağlamda evlilik de onlar için ihtiyaç olarak dűřünölmüş ve evlenme ehliyeti bulunmayan akıl hastalarının evlilik sözleşmesinin nasıl yerine getirileceği fakihler tarafından tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nikâh, Akıl Hastalığı, Evlenme Ehliyeti, Veli, Evlendirme Velayeti.

Matter of Mental Illnesses' Marriage in Islamic Law

Abstract: Just as in every legal system, the validity of the legal activities of individuals are connected to some conditions in Islamic law. Those who do not have the requisites of reason and power to distinguish between good and evil to use civil rights are considered legally incapable of choosing. Nevertheless, since they also have legal needs, Islamic jurists acknowledged that their guardians could carry out legal affairs on behalf of these persons who are unqualified due to some mental illnesses or as such. In this context, marriage is also considered as a need for them and therefore, among the jurists it has been discussed that how these mentally ill people's marriage contracts could be made while they do not have the capacity.

Keywords: Marriage, mentally ill, Marriage Capacity, Guardian, Marriage Guardianship.

I. GİRİş

Akıl hastalığı bulunan şahıslar tıp biliminin yanı sıra hukukî açıdan tasarruf ve sorumluluklarının tespit edilmesi amacıyla hukuk biliminin de konusunu teşkil etmektedir. İslam hukukunun konuyla ilgili yaklaşımına bakıldığında akıl hastalarıyla ilgili hükümlerin teorik açıdan tüm detaylarıyla ele alındığı görölmektedir. Bu bağlamda akıl hastalığıyla ilgili hükümlere fıkıh kitaplarının değişik bölümlerinde temas edilmesinin yanı sıra fıkıh usulü eserlerinde “*Ehliyet Arızaları*” başlığı altında değinilmektedir.

İslam hukukunda ehliyeti daraltan ya da ortadan kaldıran en önemli arızalardan birisi akıl hastalığıdır. Dini hitabı anlamaktan yoksun olan akıl hastaları

* Diyanet İşleri Başkanlığı, vaiz, yenidoğanadem@hotmail.com

akıl ve temyiz şartının eksikliği sebebiyle eda ehliyeti bakımından ehliyetsiz kabul edilmektedir. Hukukî tasarrufta bulunabilmek için gerekli eda ehliyetinden yoksun olmaları sebebiyle herhangi bir hukukî işlem yapamayan ve kendi irade beyanlarıyla evlenmeleri mümkün olmayan akıl hastalarının velileri tarafından evlendirebilmeleri İslam hukukçuları tarafından kabul edilmiş ve konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Konunun İslam hukukçuları tarafından göz ardı edilmeyip ele alınmış olması onlara bir değer atfedildiğini göstermektedir. Bu nedenle İslam hukukçularının akıl hastalarının evlendirilmesini kabul etmelerinin temelinde ne gibi gerekçeler bulunduğu ve bunların Türk Medeni Kanunu ile İslam ülkelerinde aile hukuku alanında yapılan kanunlaştırmalarla ne derece örtüştüğünün tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle mukayese amacıyla bu çalışmada İslam hukukçularının görüşlerinin yanı sıra Hukuk-ı Aile Kararnamesi (HAK) başta olmak üzere İslam ülkelerinde akıl hastalarının evliliğiyle ilgili yapılan kanunlaştırmalara da değinilecektir.

Her hukuk sisteminde olduğu gibi İslam hukukunda bazı şahısların akitleri geçerli sayılmamakta, tasarrufta bulunabilmeleri için kanuni temsilcilerinin izni gerekmektedir. Kimlerin kendi irade beyanı ile evlenip evlenemeyeceği kişinin evlenme ehliyetini ilgilendirmesi sebebiyle akıl hastalarının evlenme ehliyetlerini tespit etmek amacıyla ehliyet ve evlenme ehliyeti konuları ele alınacaktır.

II. GENEL EHLİYET TEORİSİ

A. Ehliyetin Tarifi ve Mahiyeti

Sözlükte; “*yetkili, hak sahibi, ünsiyet ve bir şeyin erbabı olma*”¹ anlamlarına gelen ehliyet terim olarak; “*İnsanı lehindeki ve aleyhindeki meşru hakları kullanabilme salahiyetine ehil kılan vasıftır.*”² diye tanımlanmaktadır. İslam hukukçuları şahsın fizikî ve psikolojik gelişimine bağlı olarak sahip olduğu ehliyeti eda ve vucûb olmak üzere iki kısma ayırmışlardır.³ Vucûb ehliyetini; “*Şahsın ilzam ve iltizama salahiyetidir.*”⁴ diye, eda ehliyetini; “*İnsanın bir şeyi yapmasının talep edilmesine, sözlerinin ve fiillerinin muteber sayılıp üzerine şer’î neticelerin terettüp ettirilmesine salahiyetli olabilmesidir.*”⁵ şeklinde tanımlamışlardır. Onlara göre vucûb ehliyeti

1 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 28-30.

2 Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, IV, 1357.

3 Pezdevî, *Usûl*, IV, 1357; Serahsî, *el-Usûl*, II, 332.

4 Zerkâ, *el-Fıkhu'l-İslamî*, II, 739; Zeydân, *el-Vecîz*, 74; Zeydân, *el-Medhal*, s. 312.

5 Zeydân, *el-Vecîz*, s. 75.

insan olmaya bağlı olup onun akıl, yaş ve rüştle alakası bulunmamaktadır.⁶ Bu nedenle vucûb ehliyeti insanın doğumundan ölümüne kadar devam eder. Hatta ek-sik olmakla birlikte cenin bile bu ehliyete sahiptir.⁷ Eda ehliyetinin temelinde ise yaşamak değil, temyiz ve akıl bulunmaktadır.⁸ Dolayısıyla vucûb ehliyeti hayatta olma şartına bağlı olarak tüm insanlarda mevcutken eda ehliyeti akla bağlı olarak elde edilip geliştiği için her insanda bulunmamaktadır. Kişinin eda ehliyetine sahip olabilmesi için akıl ve temyiz kudretini elde etmiş olması gerekmektedir.

İslam hukukçuları ehliyet açısından insan hayatını, cenin, gayri mümeyyiz ve mümeyyiz küçüklük ile buluş ve rüşt dönemi olmak üzere beş devreye ayırmışlardır.⁹ Ehliyeti kaldıran veya sınırlandıran sebepleri ise “*avâriz*” olarak isimlendirmişlerdir. Aslî durumu etkileyen unsur olan “*âvâriz*” terim olarak şahsın ehliyetine tesir eden arızalardır.¹⁰ Vücûb ehliyetini ortadan kaldıran bir sebep bulunmamakla birlikte eda ehliyetinin temeli akıl ve temyiz şartına bağlı olması nedeniyle bunlara bağlı olarak eda ehliyetinin nakıs ve tam olması söz konusudur. Şahsın eda ehliyetini kazanıp onu kullanmaya başladıktan sonra hakları kullanılabilme ehliyetini daraltan veya tamamıyla ortadan kaldıran sebepleri “*Ehliyet Arızaları*” olarak isimlendiren İslam hukukçuları, onları “*semavi*” ve “*müktesep*” olmak üzere iki kısımda toplamışlardır.¹¹ Meydana gelmelerinde şahsın herhangi bir etki ve seçiminin bulunmadığı durumlar olan semavi arızaları¹² akıl hastalığı, bunama, baygınlık, yaş küçüklüğü, ölümle sonuçlanan hastalık, kölelik, uyku, unutma, ölüm, hayız ve nifas olarak tespit etmişlerdir.¹³ Zorlama yoluyla da olsa mükellefin kendi irade ve seçiminin etkin olduğu sonradan kazanılmış durumları ifade eden müktesep arızalar¹⁴ ise sarhoşluk, sefihlik, şaka/ciddiyetsizlik, hata, bilgisizlik, yolculuk, zorlama ve iflas olarak ortaya konulmuştur.¹⁵ İslam hukuku bakımından genel ehliyet teorisi hakkında verilen bu kısa bilgiden sonra evlenme ehliyetine geçebiliriz.

6 Zerkâ, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 740.

7 Zeydân, *el-Vecîz*, s. 74.

8 Zeydân, *el-Vecîz*, s. 75; Zeydân, *el-Medhal*, 313; Zerkâ, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, II, 743.

9 Kimi âlimler rüşd çağını ayrı bir dönem olarak ele almayı onu buluş döneminin içine dâhil etmişlerdir. Ancak buluşla rüşd dönemlerinin ayrı ayrı ele alınması kanaatimizce daha isabetli görünmektedir. Buluş ve rüşd dönemlerini birlikte ele alarak dörtlü taksim yapanlar için bkz. Zeydân, *el-Vecîz*, s. 75; Zeydân, *el-Medhal*, 313-314.

10 Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 37.

11 Sadruşşeria, *et-Tavdîh*, II, 736; Pezdevî, *el-Usûl*, IV, 1382.

12 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 189; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 37; Zeydân, *el-Vecîz*, s. 81; Zeydân, *el-Medhal*, s. 317.

13 Pezdevî, *el-Usûl*, IV, 1382; Sadruşşeria, *et-Tavdîh*, II, 736 vd.; Taftâzânî, *et-Telvîh*, II, 736.

14 Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, II, 38; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 37.

15 Pezdevî, *Usûl*, IV, 1383; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 189.

III. EVLENME EHLİYETİ

A. Tanımı, Mahiyeti ve Şartları

İslam hukukunda aslında sistematik bir şekilde oluşturulmuş evlenme ehliyeti teorisi bulunmasa da bu, böyle bir teorinin olmadığı anlamına gelmemelidir. Bilakis fakihler kimlerin kendi irade beyanıyla evlenip evlenemeyeceği ve başkaları tarafından evlendirilip evlendirilemeyeceği hususlarını detaylı bir şekilde incelemişlerdir. Bu hususta eksik olan şey klasik fıkıh literatüründe konuya bir bütün hâlinde değil, parça parça değinilmiş olmasıdır. Bu, İslam hukukunda kazaustik metodun benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle konunun sistematik bir şekilde ele alınmamış olması yokluğu anlamına gelmemektedir.

Eda ehliyetinin “*Şâri nazarında muteber olan tasarrufları yerine getirebilme salahiyeti*” olarak tanımlanması dikkate alındığında eda ehliyetine sahip olan şahsın kimsenin iznine ihtiyaç duymaksızın tasarruflarda bulunabileceğini anlamak zor değildir. Bu sebeple evlenme ehliyetine sahip olan kişinin evlenmek için başka birinin iznine gerek duymayacağı aşikârdır. O hâlde evlenme ehliyetinin “*Başka birinin izin ve icazetine ihtiyaç duymaksızın kişinin kendi irade beyanıyla evlenebilmesidir.*”¹⁶ şeklinde tanımlanması mümkündür. Bu bağlamda İslam aile hukuku bakımından şahsın başka birinin izin ve icazetine ihtiyaç duymadan evlenebilmesi için tam eda ehliyeti sahibi olması gerektiği ve akıl, buluş ve hürriyetin evlenme ehliyetinin şartlarından olduğu aşikârdır.¹⁷

B. Evlenme Ehliyeti Bakımından Şahıslar

İslam hukukçularına göre kişinin kendi irade beyanıyla evlenebilmesi için akıl, buluş ve hürriyet şart olmakla birlikte bu nitelikleri taşımayanların kanuni temsilcileri tarafından evlendirilebilmeleri imkân dâhilindedir. Bu nedenle evlenme ehliyeti bakımından şahısları; tam ehliyetliler, eksik ehliyetliler ve ehliyet-sizler olarak üç kategoride incelemek mümkündür.

İslam hukukunda evlenme ehliyeti bakımından tam ehliyetlilerden hiç kimsenin iznine ihtiyaç duymaksızın evlenebilecek şahıslar kastedilmektedir. Bu bağlamda buluşa ermiş, hür ve akıllı erkeğin kendi irade beyanıyla evlenebileceği ve evlenme akdinin sıhhati için rızasının şart olduğu noktasında İslam hukukçu-

16 Döndüren, *Aile İlmihali*, s. 155; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 31.

17 Kâsânî, *Bedâiü'ssanâi*, II, 371; Zeylai, *Tebyinu'l-Hakâik*, II, 445; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 187; İbn Nüceym, *Bahrur-Râik*, III, 138.

ları arasında ittifak bulunmaktadır.¹⁸ Dolayısıyla onlara göre buluğa ermiş akıllı erkeği hiç kimsenin zorla evlendirmesi mümkün değildir.¹⁹ Buluğa ermiş kadının kendi irade beyanıyla evlenip evlenemeyeceği ve velisinin onu icbar yoluyla evlendirip evlendiremeyeceği konusu ise İslam hukukçuları arasında ihtilaflıdır. Hanefî mezhebinde İmam Muhammed (ö. 189/805)'in kendi irade beyanıyla evlenen baliğe kadının evlilik sözleşmesinin velisinin icazetine bağlı olarak mevkûf olduğu kabulü bulunmakla birlikte²⁰ Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ebû Yusuf (ö. 182/797)'un görüşü doğrultusunda buluğa ermiş kadının bakire veya dul olması arasında fark olmaksızın kendi irade beyanıyla evlenebileceği belirtilmiştir.²¹ Cebr hakkının kullanılmasında ölçü olarak buluşu nazarı itibara almaları²² ve buluşla birlikte icbari velayetin sona erdiğini kabul etmeleri sebebiyle Hanefîlerin kadının kendi irade beyanıyla evlenebilmesini kabul etmelerinin yanı sıra hiç kimsenin onu zorla evlendiremeyeceği görüşünü benimsedikleri görülmektedir.²³

Veliyi nikâhın rükünlerinden kabul eden cumhurun ise,²⁴ kadının evlenmesinde velisinin rızasının şart olduğunu,²⁵ aklının noksanlığı ve kolay kandırılabilmesi sebebiyle bu konuda kendisine güvenilemeyeceği²⁶ gibi gerekçelerle baliğe kadının kendi irade beyanıyla evlenemeyeceği görüşünü benimsedikleri görülmektedir. Şâfiî hukukçulardan Ebû Sevr (ö. 240/854), velisinin izin vermesi durumunda kadının kendi irade beyanıyla evlenebileceği görüşünü belirtmişse de²⁷ Şâfiîler tarafından bu görüş dikkate alınmamıştır.²⁸ Küçüklüğün yanı sıra bekâreti de icbari velayetin illeti kabul eden cumhur²⁹ buluşa ermiş dahi olsa bakire kızın velisi tarafından icbar yoluyla evlendirilebileceğini belirtmiştir.³⁰

18 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 5, Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 246.

19 Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, IX, 131; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 44.

20 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 10; Merginânî, *el-Hidâye*, III, 32; Mevsli, *el-İhtiyâr*, II, 106.

21 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 10; Merginânî, *el-Hidâye*, III, 31-33; Mevsli, *el-İhtiyâr*, II, 106; Zeylai, *Tebyinu'l-Hakâik*, II, 493; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 255-256.

22 Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 81.

23 Merginânî, *el-Hidâye*, III, 33; Zeylai, *Tebyinu'l-Hakâik*, II, 495; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 260; İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, III, 194; Haskefi, *Durru'l-Muhtâr*, II, 298.

24 Hurâşi, *Şerhu Muhtasarı Sidi Halil*, III, 172; Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 226.

25 Şâfiî, *el-Ümm*, X, 58; Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, IX, 149; Şirâzi, *el-Mühezzeb*, II, 35; Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 239; Remli, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, VI, 224; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 337; İbn Kudâme el-Makdisî, *Şerhu'l-Kebîr*, VII, 408; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 49; Merdâvi, *el-İnsâf*, VIII, 66; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 25.

26 Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 49.

27 Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, IX, 38; Şirâzi, *el-Mühezzeb*, II, 35.

28 Şirâzi, *el-Mühezzeb*, II, 35.

29 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 7; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 39.

30 Sahnûn, *Müdevvene*, II, 100-101; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 7; Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, IX, 52; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, VI, 48; Şirbini, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 246; Remli, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 228; Mutî, *el-Mecmû*, XVII, 264-265; Buhûti, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 44; İbn Teymiyye, *Mecmûatu'l-fetavâ*, XXXII, 19-20.

İslam hukukçuları nazarında eksik ehliyetlilerin kendi irade beyanlarıyla evlenmeleri sahih olmakla birlikte nikâh akdinin geçerliliğinin kanuni temsilcilerinin icazetine bağlı olarak mevkûf sayıldığı, kanuni temsilcilerinin icazet vermesi halinde nikâh akdinin geçerli, aksi durumda geçersiz olduğu görülmektedir. Evlenme ehliyeti bakımından bu gruba temyiz çağına ulaşmış küçükler, sefihler, akıl zayıflığı olanlar ve köleler girmektedir. Bu bağlamda Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre, temyiz çağına ulaşmış küçüğün irade beyanıyla gerçekleştirilen evlilik sözleşmesi bağlayıcı olmamakla birlikte velisinin icazetine bağlı olarak mevkûftur.³¹ Şâfiîlere göre ise “*Buluğa erişinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşinceye kadar deliden sorumluluk kaldırılmıştır.*”³² hadisi gereğince temyiz çağına ulaşmış dahi olsa küçüklerin irade beyanlarıyla evlilik akdi gerçekleşmeyeceğinden mümeyyiz küçüğün irade beyanıyla gerçekleştirilmiş evlilik sözleşmesi mevkûf değil, batıldır.³³

Sefihin evlenme ehliyetine gelince Hanefîlere göre aile hukuku bakımından sefih tam ehliyetli olması nedeniyle evlilik sözleşmesi kimsenin izin ve icazetine bağlı olmaksızın sahihtir.³⁴ Mâlikîlere göre, velisinin izin ve icazetine bağlı olarak mevkûf,³⁵ Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise, batıldır.³⁶

Aklî zayıflığı olanların da kendi irade beyanlarıyla evlenemeyecekleri belirtilmişse de³⁷ evliliğe ihtiyaçları görülmesi halinde velileri tarafından evlendirilebilecekleri söylenmiştir.³⁸

İslam hukukunda evlenme ehliyeti bakımından ehliyetsizler kısmına ise mümeyyiz olmayan küçükler ve akıl hastaları girmekte olup ehliyetten yoksun olmaları sebebiyle onların irade beyanlarıyla nikâh akdi oluşturmalarının sahih olmadığı, aksi durumda bu evlilik sözleşmesinin batıl olduğu belirtilmiştir. Akitlerde ve sözlü tasarruflarda ehliyetin temeli olan temyiz kudretinden mahrum olmaları sebebiyle mümeyyiz olmayan küçüklerin ve akıl hastalarının irade beyanlarına itibar edilemeyeceği söylenmiştir. Bu nedenle gayri mümeyyiz küçükler ve akıl hastaları evlenme ehliyeti açısından ehliyetsiz kabul edilmiştir.³⁹ Bu hususta Os-

31 Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 226; Kâsânî, *Bedâiü'ssanâi'*, II, 371; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, III, 138.

32 Buhârî, *Hudûd*, 22; Ebû Dâvud, “Hudûd”, 17; Tirmizî, “Hudûd”, 1; Nesâî, “Talâk”, 21; İbn Mâce, “Talâk”, 15.

33 Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 33; Mutî, *el-Mecmû*, XVII, 204.

34 Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlûş-şahsiyye*, s. 42.

35 Şâbân, *el-Ahvâlûş-şahsiyye*, 206.

36 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 70; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 33; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, VI, 93; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 279; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 264; Mutî, *el-Mecmû*, XVII, 204; İbn Teymiyye, *Mecmûatu'l-fetavâ*, XXXII, 24.

37 İbn Kudâme el-Makdisî, *Şerhu'l-kebir*, VII, 383; Buhûti, *Keşşâfu'l-kinâ*, V, 44.

38 İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 393; İbn Kudâme el-Makdisî, *Şerhu'l-kebir*, VII, 383-384; Buhûti, *Keşşâfu'l-kinâ*, V, 44.

39 İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, III, 138; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 33; Buhûti, *Keşşâfu'l-kinâ*, V, 44; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 74; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s. 51.

man el-Betti (ö. 143/760), İbn Şübrüme (ö. 144/761) ve Ebû Bekir el-Asam (ö. 201/816) haricindeki İslam hukukçuları küçüklerin velileri tarafından evlendirileceği konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁰ Evlenme ehliyeti bakımından şahısları ehliyetsiz kılan bir diğer vasıf akıl hastalığı olup fakihler akıl hastalarının kendi irade beyanlarıyla evlenemeyeceklerini belirtmişlerdir. Onların velileri tarafından evlendirilip evlendirilemeyeceği hususunda ise ayrıntılardaki farklılıklar dikkate alınmazsa İslam hukukçularının akıl hastası kadın ve erkeğin icbar yoluyla evlendirileceği kanaatinde oldukları görülmektedir.⁴¹

IV. AKIL HASTALARININ EVLİLİĞİ PROBLEMİ

A. Akıl Hastalarının Tarihçesine Bakış

Eski Hint, Çin, Sümer, Mısır, Asur ve Babil hukukunda suç işlemiş kimsele-
rin sorumluluğunun akli durumlarına göre tespit ve tayin edildiği söylenemez.
Bu yaklaşım tarzı eski devir toplumlarının amme hukuku açısından böyle olduğu
gibi hususi hukuk telakkilerine kaynak teşkil etmiş büyük din ve hukuk kitapla-
rında da akıl hastalığının mesuliyeti ve cezayı kaldıracağına veya hafifleteceğine
dair bir işarete rastlanılmamaktadır. Çünkü bu eski kavimlerde akli melekelerdeki
tagayyürler teolojik sebeplerle izah edilmektedir. Roma hukukunda ise akıl has-
tasının küçükle eşit tutulduğu, akıl hastalığına tutulan bir kimsenin işlediği fiil
karşılığında kendisine suçlu muamelesi yapılmadığı görülmektedir. Roma huku-
kunda “*furar*” kavramıyla ifade edilen akıl hastalığının ateşli hastalıklar da dâhil
birçok ruhi hali kapsamı sebebiyle geniş bir mana taşıdığı kabul edilmektedir.
Cermen hukukunda ise akıl hastası şahıs kudurmuş köpeğe benzetilerek nasıl ki
kudurmuş hayvan hiçbir cezaya maruz kalmaksızın imha edilebiliyorsa akıl hasta-
sının da sorumlu olmadığına ve öldürülebileceğine karar verilmiştir. Kilise huku-
kunda ise temyiz gücünden mahrum olmaları sebebiyle akıl hastalarının cezadan
ziyade merhamete layık bulunduğu görülmektedir. Buna göre kilise hukukunda
akıl hastaları suç işleme ehliyetine haiz bulunmadıklarından işledikleri fiillerden
dolayı sorumlu kabul edilmemişlerdir. Ancak iyileştikten sonra hastayken işledik-

40 Şeybâni, *Kitâbu'l-hucce* III, 140-141; Merginânî, *el-Hidâye*, III, 39; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 274; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, III, 194; Sahnûn, *Müdevvene*, II, 100; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 7-8; Hurâşî, *Şerhu Muhtasarı Sidi Halil*, III, 176; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 52, 53; Nevevi, *Ravdatü't-tâlibîn*, VI, 48; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 246; Remli, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 229; Mutî, *el-Mecmû*, XVII, 264; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 379; İbn Kudâme el-Makdisî, *Şerhu'l-kebir*, VII, 382; Merdâvi, *el-İnsâf*, VIII, 54; Yenidoğan, *İslam Hukukunda Küçüklerin Evlendirilmesi*, s. 72 vd.

41 Kâsânî, *Bedâiü'ssanâi'*, II, 371; Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebir*, IX, 67; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 264, 278; Buhûtî, *Keşşafu'l-knâ*, V, 45; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 74.

leri bir takım suçlardan dolayı sorumlu tutuldukları belirtilmektedir. Ortaçağda akıl hastası hakkındaki telakkiler fazlaca zalim olmamakla birlikte bu çağa hâkim anlayışın akıl hastasının fiillerinden dolayı sorumlu olduğu kabulünün olduğu aşikârdır. Nitekim hayvanları hatta eşyayı bile cezayla muhatap kılan bir anlayışın akıl hastasının cezai sorumluluğunun bulunmayacağını söylemesi imkânsız olup böyle bir kabul zamanın telakkileriyle uygun düşmemektedir.⁴²

B. Türk Medeni Hukukunda Akıl Hastalarına Bakış

Türk Medeni Hukukunda küçüklükten sonra sezginliği kaldıran nedenlerin başında akıl hastalığı sayılmıştır. Ancak TMK'da akıl hastalığının tanımı yapılmamış, akıl hastalığının tanımlanması tıp bilimine bırakılmıştır. Dolayısıyla günümüz hukukçuları akıl hastalığını hukuksal sorumluluk açısından engel görmekle birlikte onun mahiyetiyle ilgilenmemişlerdir. Tıp biliminde konuyla yakından ilgilenen akıl ve ruh sağlığı uzmanlarının ise sorunun hukuksal yanıyla hiç ilgilenmedikleri ve onlar tarafından yapılan tanım ve kapsamın hukukçular tarafından tartışmasız kabul edilebilecek nitelikte olmadığı görülmektedir. Medeni hukukçulara göre tıp biliminin akıl hastalığı olarak kabul ettiği her hastalığın medeni kanunda kat'i olarak akıl hastalığı sayılması doğru değildir. Onlara göre tıp biliminin akıl hastalıklardan saydığı hastalıkların bir bölümü Medeni Kanun anlamında akıl hastalığı sayılmayacağı gibi bir bölümünü de Medeni Kanunun akıl hastalığından ayrı tuttuğu ve akıl zayıflığı saydığı durumların içine sokulması mümkündür. Örneğin TMK sarhoşluk ve buna benzer nedenleri sezginliği kaldıran nedenlerden saydığı halde akıl hastalığından ayrı tutmuş⁴³, tıp bilimi ise akıl hastalıkları içinde saymıştır. Buna göre hukuksal yönden önemli olan tıp biliminde akıl hastası sayılan bir kişinin belirli bir hukukî işlem ve eylemi yaptığı sırada sezgin olup olmadığıdır. Her ne kadar tıp ve hukuk biliminin akıl hastalığına verdikleri anlamlar değişirse de bir bozukluğun hukukî açıdan akıl hastalığı sayılıp sayılmadığını belirlerken yargıç, tıp biliminin yardımına gereksinim duymaktadır. Çünkü belirli bir eylem ve davranışı yaptığı sırada kişinin sezgin olup olmadığını belirlemek tıp bilimine bırakılmıştır.⁴⁴

42 Etyemez, *İslam Hukukunda Akıl Hastasının (mecnun) Tasarruflarının Hukuki Sonuçları*, s. 17-18.

43 Ayırt etme gücünden bahsedilen maddede; "Yaşının küçüklüğü yüzünden veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes, bu Kanuna göre ayırt etme gücüne sahiptir." denilmektedir. bkz. 2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, md. 13.

44 Zevkliler, *Medeni Hukuk*, s. 196-197.

C. İslam Hukukunda Akıl Hastalarına Bakış

1. İslam Hukukunda Akıl Hastalığının Tanımı ve Mahiyeti

Sözlükte “gece kararmak, gizlenmek, saklanmak,⁴⁵ akıl zail olmak, akılda bozukluk ve delirmek”⁴⁶ anlamlarına gelen cünûn, ıstılahta değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bunlardan birkaçı verilerek İslam hukukçularının akıl hastalığını ve hastasını nasıl tanımladıklarının tespiti yapılacaktır.

Tanımların birisinde “söz ve fiillerin nadir haller dışında normal cereyan etmesini engelleyen akıl bozukluğu”⁴⁷ olarak tarif edilen akıl hastalığını, Hanefî hukukçulardan Sadruşşerîa (ö. 747/1347) benzer şekilde “Nadir istisnalar dışında akla uygun tarzda söz söylemeyi ve harekette bulunmayı engelleyecek şekilde akıl bozukluğudur.”⁴⁸ şeklinde tanımlamıştır. Çağdaş müelliflerden Zeydân ise akıl hastalığını; “insanın fiil ve sözlerinin sağlam aklın gerektirdiği istikamette cereyan etmesine engel olan akıl bozukluğu”⁴⁹ olarak tarif etmiştir.

İslam hukukçuları tarafından yapılan taksimlere bakıldığında akıl hastalığının buluştan önce veya sonra ya da devamlı ve geçici olması açısından ele alınarak çeşitli tasniflerinin yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda buluş öncesi veya sonrasında meydana gelmesine bağlı olarak akıl hastalığını “cünûn-u aslî ve arızî” olmak üzere iki kısma ayırdıkları, kişinin akıl hastası olarak buluşa ermesini “cünûnü aslî”, buluşa akıllı erdiği halde sonradan akıl hastalığına yakalanmasını ise “cünûn-u dâri/arızî”⁵⁰ olarak isimlendirdikleri görülmektedir. Bir diğer tasnifte ise akıl hastalığını uzun süre devam edip etmemesi açısından “cünûn-u mutbik ve gayri mutbik” olmak üzere iki kısma ayırdıkları, uzun süreli akıl hastalığını “cünûn-u mutbik” kısa süreli akıl hastalığını ise “cünûn-u gayri mutbik” olarak isimlendirdikleri görülmektedir.⁵¹

2. Akıl Hastalarının Ehliyeti

Daha önce ifade edildiği gibi İslam hukukçuları ehliyeti, vücûb ve eda olarak iki kısma ayırmışlar, vücûb ehliyetinin temelini hayatta bulunmaya dayandırmış-

45 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 92 vd.

46 *el-Mu'cemü'l-Vasit*, I, 140-141.

47 Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 82-83; Sadruşşerîa, *et-Tavdih*, II, 736.

48 Sadruşşerîa, *et-Tavdih*, II, 736.

49 Zeydân, *el-Medhal*, s. 317.

50 Zeydân, *el-Medhal*, s. 317; Dönmez, “Cünûn, *DİA*, VIII, 126.

51 Dönmez, Cünûn, *DİA*, VIII, 126.

lardır.⁵² Dolayısıyla vücûb ehliyetinin akıl ve temyizle ilişkisi olmadığı için akıl hastalığının bu ehliyete olumsuz bir etkisi bulunmamakta olup akıl hastası şahıs tam vücûb ehliyetine sahiptir.⁵³ Eda ehliyetinin temelini akıl ve temyize dayanması, akıl hastasınınsa akıldan yoksun olması sebebiyle eda ehliyeti bakımından onun kısıtlı olduğu aşikârdır. Bu nedenle akıl hastası şahıs, medeni hakları kullanma ehliyeti denilen eda ehliyeti açısından gayri mümeyyiz küçük hükmünde olup onun irade beyanı ile oluşturulan hiçbir hukukî tasarrufun geçerliliği bulunmamaktadır.⁵⁴

D. Akıl Hastalarının Evlendirilmesi

1. Giriş

İslam hukukçuları şahsın kendi irade beyanı ile evlenebilmesi için eda ehliyetine sahip olmasını bunun için de akıl, buluş ve hürriyeti şart koşmuşlarsa da bu vasıfları taşımayan şahısların velileri tarafından evlendirilebileceklerini kabul etmişlerdir. Dolayısıyla İslam hukukunda ehliyetlerindeki eksiklik sebebiyle kendi irade beyanı ile evlenemeyen küçükler, köleler ve akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilebileceklerinin kabul edildiğini söylemek mümkündür. Bu kısa girişten sonra öncelikle TMK’da akıl hastalarının evlendirilip evlendirilemeyeceği, daha sonra onların evlendirilmesi hususunda İslam hukukçularının görüşleri ve akıl hastalarının evliliği ile ilgili İslam ülkelerindeki kanunlaştırmalar ortaya konulacaktır.

2. Türk Medeni Hukukunda Akıl Hastalarının Evlendirilmesi

TMK md. 145’de “Eşlerden birinde evlenmeye engel olacak derecede akıl hastalığı bulunması,” evlenmenin mutlak butlan sebeplerinden kabul edilmiş, md. 133’de “Akıl hastaları, evlenmelerinde tıbbî sakınca bulunmadığı resmî sağlık kurulu raporuyla anlaşılmadıkça evlenemezler.”⁵⁵ denilerek akıl hastalığına ilişkin evlenme engelini altı çizilmiştir. Önceki TMK’nın 89. maddesinin ise, “Akıl hastalıklarından birine müptela olan kimse asla evlenemez.”⁵⁶ hükmüne yer vermekle evlenmeye yalnız mümeyyiz olanların ehil olacağını, öte yandan müptela olunan

52 Zeydân, *el-Veciz*, s. 74.

53 Taftâzânî, *et-Telviḥ*, II,737; Zeydân, *el-Veciz*, s. 81.

54 Zeydân, *el-Veciz*, s. 81-82.

55 2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, md. 133, 145.

56 1926 tarih ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu, md. 89.

akıl hastalığı temyiz kudretini ortadan kaldırır nitelikte olmasa da “kesin evlenme engeli” sayılacağını düzenlediği, bu açıdan örneğin mümeyyiz olan bir melankoli hastasının da kimi zaman evlenmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.⁵⁷

Medenî hukukçulara göre TMK’nın yukarıda geçen hükme yer vermesindeki amaç, akıl hastalığının doğumla sirayetini önlemek ve evliliği hastalığın sakıncalarından korumaktır.⁵⁸ Amacın bu olması sebebiyle de her akıl hastalığının kesin evlenme engeli olmayacağına dair çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Buna göre doktrindeki baskın görüş sadece evlilik birliğine zarar verecek irsi nitelikteki akıl hastalıklarının kesin evlenme engeli olması gerektiği noktasında yoğunlaşmıştır.

Bu açıdan yürürlükten kalkan Medeni Kanun akıl hastalığını temyiz kudretini ortadan kaldırsa da kaldırmasa da kesin evlenme engeli ve evlenme açısından mutlak butlan sebebi saymış,⁵⁹ ancak 4721 sayılı Medenî Kanun, akıl hastalığının mutlak butlan sebebi teşkil etmesi için “evlenmeye engel olacak derecede bulunması” gerektiğini öngörmüştür. Görüldüğü gibi yeni Medeni Kanun evlenmeye etkisi bakımından akıl hastalığını, eski Medeni Kanunda temyiz kudretinin de düzenlendiği 112. maddenin 2. bendi kapsamında çıkartarak 133. madde ve 145. maddenin 3. bendinde ayrıca düzenlemiştir. Madde gerekçesinde ise “Akıl hastalığı ayırt etme gücünü devamlı olarak kaldırmasa ve evlenme merasimi sırasında akıl hastası ayırt etme gücüne sahip bulunsa bile, neslin sağlığı açısından akıl hastalığının bir evlenme engeli oluşturması gerekebilir. Bu sebeple akıl hastalığının bir evlenme engeli oluşturması, evlenmenin ayırt etme gücü koşulundan bağımsız olarak ayrı bir maddede düzenlenmiştir. Ancak resmi sağlık kurulu raporuyla evlenmelerinde tıbbi sakınca bulunmadığı tespit edildiği takdirde akıl hastalarının evlenmesine izin verilecektir.” denilmekle akıl hastalığı ile temyiz kudretinden yoksunluk iki ayrı butlan sebebi olarak ihdas edilmiştir. Anılan gerekçeden çıkarılan sonuçlardan birisi akıl hastalığının temyiz kudretini ortadan kaldırıp kaldırmamasının önem arz etmediğidir. Akıl hastalığı temyiz kudretini ortadan kaldırmasa da evlenmeye engel teşkil ediyorsa mutlak butlan nedeni sayılacaktır.⁶⁰ Bu bağlamda akıl hastalığının evlenmeye engel teşkil edip etmeyeceği tıp biliminin verilerine göre belirlenecektir.⁶¹ Zira evlenmek isteyen kimse akıl hastalığının evlenmesine engel teşkil etmediğini resmî sağlık kurulu raporuyla kanıtlamak zorundadır.⁶²

57 Akıntürk, *Aile Hukuku*, II, 79; Akkurt, *Türk Medenî Hukukunda Evlenmenin Butlanı*, s. 74.

58 Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, s. 72-73.

59 Akıntürk, *Aile Hukuku*, II, 79.

60 Akkurt, *Türk Medenî Hukukunda Evlenmenin Butlanı*, s. 74-75.

61 Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, s. 73.

62 TMK md. 133.

Gerekçeden çıkarılan diğer bir sonuçta hâkimlerin akıl hastalığının evlenmeye engel teşkil edip etmediğinin tahlilinde kullanacakları kıstasın “*neslin sağlığı*” olduğudur. Burada temyiz kudretinin ortadan kalkmış olmasının herhangi bir önemi bulunmamaktadır.⁶³

Aklıl hastalığının evlenme açısından butlan sebebi oluşturabilmesi içinse hastalığın evlenmenin akdedildiği esnada mevcut olması gereklilik arz etmektedir. Nitekim evlilik sözleşmesi gerçekleştirildikten sonra düçar olunan akıl hastalığı ancak boşanma sebebi sayılabilmektedir.⁶⁴

E. İslam Hukukunda Akıl Hastalarının Evlendirilmesi

Fakihler akıl hastalarının kendi irade beyanlarıyla evlenemeyeceğini⁶⁵ kabul etmekle birlikte ayrıntılardaki farklılıklar bir kenara bırakılırsa İmâm Züfer (ö. 158/775) haricinde onların velileri tarafından evlendirilebileceklerini kabul etmişlerdir. Burada öncelikle akıl hastalarını evlendirme yetkisi bulunan veliler ele alınacak daha sonra İslam hukukçularının konuyla ilgili görüşleri ortaya konulacaktır.

1. Akıl Hastaları Üzerinde Evlendirme Yetkisi Bulunan Veliler

İslam hukuku açısından evlendirme velayeti aslında tam ehliyetsizler ve kadınlar için düşünülmele birlikte klasik fıkıh kaynaklarında evlendirme yetkisinin genellikle kadınlar özelinde ele alındığı görülmektedir. Bu sebeple evlenme ehliyeti bakımından tam ehliyetsiz kabul edilen akıl hastaları açısından söz konusu olan evlendirme velayetinde kimlerin yetkili olduğu, kadınlar üzerinde velayet hakkı bulunanların akıl hastaları üzerinde de evlendirme yetkilerinin bulunup bulunmadığı gibi soruların cevabının bulunabilmesi için İslam hukukçularının bu konuda kimleri yetkili gördüğünün tespit edilmesi gerekmektedir.

İslam hukukçuları İmâm Züfer haricinde akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilebileceğini kabul etmekle birlikte onları kimlerin evlendireceği noktasında farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda akıl hastalarını evlendirilme yetkisini en geniş tutanların Hanefiler olduğu görülmektedir. Onlar tüm velileri mücbir veli kabul etmeleri sebebiyle icbari velayet altında bulunan akıl has-

63 Akkurt, *Türk Medenî Hukukunda Evlenmenin Butlanı*, s. 75.

64 TMK md. 165; Akkurt, *Türk Medenî Hukukunda Evlenmenin Butlanı*, s. 75.

65 Kâsânî, *Bedâiü'ssanâi'*, II, 329; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 33; Mutî, *el-Mecmû*, XVII, 204; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s. 51.

talarını nikâhta veli olmaya hak sahibi tüm velilerin evlendirebileceğini söylemiş- lerse de⁶⁶ en fazla kimin hak sahibi olduğu noktasında Hanefilerin ihtilaf ettikleri görülmektedir. Ebu Hanîfe, en yakın asabe olarak oğlu görmesi sebebiyle buluğa ermiş akıl hastasının evlendirilmesinde en yetkili şahsın oğlu olduğunu, İmam Muhammed ise mali tasarruflarda babanın daha hak sahibi olduğunu söyleyerek akıl hastası evladın şahsı üzerinde de en yetkili kişinin onun olması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü ona göre babanın şefkati oğula göre daha fazladır. Ebu Hanîfe ve Ebû Yûsuf burada şefkate değil, asabeliğe itibar edileceğini söyleyerek oğlun babadan önce geldiğini ve burada şefkatin fazlalığına itibar edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Nitekim annenin şefkati diğer asabelerden fazla olduğu halde asabeden olmadığı için velayeti bulunmamaktadır.⁶⁷ Dolayısıyla onlara göre sırf şefkat unsuru dikkate alınarak babanın oğuldan daha fazla hak sahibi olduğunun söylenmesi mümkün değildir. Mâlikîlere göre akıl hastaları üzerinde baba ve hâkim,⁶⁸ Şâfiîlere göre akıl hastası şahsın buluğa ermiş veya ermemiş olması açısından farklılık bulunmakla birlikte baba, dede ve hâkim;⁶⁹ Hanbelî hukukçulara göre ise baba, vasi ve hâkim dışında hiç kimsenin evlendirme yetkisi bulunmamaktadır.⁷⁰

2. Akıl Hastalarının Evlendirilmesi Konusunda İslam Hukukçularının Görüşleri

Evlenme ehliyeti açısından ehliyetsiz kabul edilen akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilmesinin İslam hukukçuları nazarında kabul edildiği görülmekle birlikte kadın veya erkek, buluğa ermiş ya da ermemiş ve dul veya bakire olması açısından bazı farklı yaklaşımların bulunduğu söylenebilir.

Akıl hastası kadın veya erkeğin baliğ ya da küçük olmaları arasında fark olmaksızın velileri tarafından icbar yoluyla evlendirilmelerini mümkün gören Hanefilerin akıl hastalığının aslî veya arızî olması arasında Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile İmâm Züfer arasında yaklaşım farklılığı bulunduğu görülmektedir. Züfer haricindeki diğer üç imama göre akıl hastalığının buluş öncesi veya sonrası olması arasında fark olmaksızın kişinin hem şahsı hem malî üzerinde velayet hakkına sahip olan velinin onun adına tasarruf yetkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla onlara göre velayetin sebebi akrabalık, şartı da velayet altındakinin

66 Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 213; Kâsânî, *Bedâiüs-sanâi'*, II, 388; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, III, 208.

67 İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, III, 224.

68 Hurâşî, *Şerhu Muhtasarı Sidi Halil*, III, 176.

69 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 33, 37; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 67; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, VI, 91-92; Şîrbîni, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 264, 278.

70 Buhûtî, *Keşşâfu'l-knâ*, V, 45.

acziyeti olması sebebiyle akıl hastalarının ihtiyaçlarının giderilmesi için velilerinin onlar üzerlerinde velayet hakkı bulunmakta olup icbar yoluyla evlendirilmeleri mümkündür. Fakat İmâm Züfer diğer Hanefilerden farklı düşünerek buluşta birlikte velayetin sona ereceğini ve buluşdan sonra hastalığa yakalanmış olanların zorla evlendirilemeyeceğini belirtmiştir.⁷¹ Akıl hastalığına buluş öncesi ve sonrasında yakalanma arasında farklılık gören Hanefi hukukçuların akıl hastalarının velileri tarafından icbar yoluyla evlendirilmelerinin hastalığın devamlı olmasına bağlı olduğu noktasındaysa da ittifak halinde oldukları, akıl hastalığı gelip geçici veya çoğu zaman hasta olmayan şahsın icbar yoluyla evlendirilmesinin caiz olmadığı kanaatinde oldukları görülmektedir.⁷²

Mâlikîler, arada bir iyileşen akıl hastasından izin alınması gerektiği haricinde konuyla ilgili bir ayrıma gitmemişlerdir. Onlara göre baba veya hâkimin akıl hastası erkek veya kadını dul dahi olsa icbar yoluyla evlendirebilme hakkı bulunmaktadır. Mâlikîler arada bir iyileşip kendine gelen şahıstan ise iyileştiği zaman izin istenmesi gerektiğini, izin vermemesi durumunda icbar yoluyla evlendirilmelerinin mümkün olmadığını söylemişlerdir.⁷³

Akıl hastalarının evlendirilmesi hususunda Şâfiî hukukçuların erkek ve kadın ayırımı yaptıkları görülmektedir.⁷⁴ Akıl hastası kadının evlendirilebilmesi için herhangi bir ihtiyacın şart olmadığını, kadının evlilik yoluyla nafaka ve mehir kazanacağını, evlenmesinin şehvetine ve hastalığına şifa olabileceğini düşünen Şâfiîler,⁷⁵ baba ve dedenin buluşta ermiş akıl hastası kadını dul veya bakire olması arasında herhangi bir fark olmaksızın maslahatı gereği icbar yoluyla evlendirebileceğini belirtmişlerdir.⁷⁶ Akıl hastası baliğa kadının babası veya dedesi bulunmaması durumunda hâkim tarafından da evlendirebileceğini belirten Şâfiî hukukçulara göre, asabeden olan diğer velilerin buluşta ermiş akıl hastası kadını evlendirebilmeleri mümkün değildir. Baliğa akıl hastası kadını hâkimin evlendirebilmesini kabul ederken baba ve dede dışında asabeden diğer velilerin evlendirebilme yetkisini kabul etmeyen Şâfiîlerin bu neticeye akıl hastasının malı üzerindeki velayete kıyasla ulaştıkları söylenebilir. Çünkü baba ve dede dışındaki velilerin akıl hastasının malı üzerinde velayetleri bulunmadığı gibi şahsı üzerinde de velayet

71 Kâsânî, *Bedâiü'ssanâi'*, II, 388; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 74.

72 İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, III, 209.

73 Hurâşî, *Şerhu Muhtasarı Sidi Halil*, III, 176.

74 Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 74.

75 Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, VI, 91; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 264.

76 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 33; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 67; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, VI, 91; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 264, 278; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 247; Mutî, *el-Mecmû*, XVII, 268.

hakkı olmadığını belirten Şâfiîler, hâkimin akıl hastasının hem malı hem şahsı üzerinde velayeti bulunduğunu söyleyerek görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.⁷⁷ Şâfiîlerin bu kabulünün Hanefî ve Mâlikî hukukçular gibi devamlı akıl hastalığına müptela olan baliğa kadın için geçerli olduğu görülmektedir. Çünkü Şâfiîler de buluğa ermiş ve bazen kendine gelen akıl hastası kadının iyi olduğunda izni alınana dek evlendirilmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir.⁷⁸

Baliğa akıl hastası kadının velileri tarafından evlendirilebileceklerini kabul eden Şâfiî hukukçuların baba ve dedenin buluğa ermemiş akıl hastası kızı zorla evlendirmesi konusunda ise iki görüş ortaya koydukları görülmektedir. Birinci görüşte buluğa ermemiş akıl hastası kızın evliliğe ihtiyacı bulunmaması sebebiyle buluğa erişinceye kadar onu kimsenin evlendirmesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. İkinci görüşte ise evlilik sebebiyle namusunun korunacağı, mehir ve nafaka gibi maddi gelirler elde edebileceği, hastalığına şifa bulabileceği ve kendisinden izin beklenemeyeceği belirtilerek buluşdan önce de evlendirilmesinin mümkün olduğunu söylemişlerdir.⁷⁹ Akıllı küçük dulun buluğa erişinceye kadar evlendirilemeyeceğini söyleyen Şâfiî hukukçuların, akıl hastası küçük kızın dul olması halinde dahi akıllı küçükünün hilafına evlendirebileceği kanaati taşımalarının temelinde akıl hastasının buluğa eriştiğinde de izninin alınma imkânının bulunmaması yer almaktadır. Çünkü akıllı dulun buluğa erdiğinde izin verme tasarrufu bulunmakta iken akıl hastası küçük kız buluğa erdiğinde de böyle bir ihtimal bulunmamaktadır.⁸⁰ Fakat onlara göre akıl hastası küçük kızın babası ve dedesi dışında hâkim de dâhil olmak üzere kimse tarafından icbar yoluyla evlendirilmesi mümkün olmayıp en sahih görüşe göre o, buluğa erişince hâkim tarafından evlendirilebilir.⁸¹

Akıl hastası erkekle kadın arasında ayrıma giden Şâfiîlerin akıl hastası kadının evlendirilmesinde ihtiyaç bulunmasını şart görmemekte iken akıl hastası erkeğin evlendirilmesinde ihtiyacın bulunmasını şart koştukları görülmektedir. Akıl hastası küçük erkeğin nikâha ihtiyacı bulunmaması sebebiyle velileri tarafından evlendirilmelerinin caiz olmadığını belirten Şâfiîlere göre, akıl hastası küçük erkek buluğa erişinceye kadar kimsenin onu evlendirme yetkisi bulunmamaktadır. Aynı şekilde akıl hastası büyük erkeğin de nikâha ihtiyacı olmaması halinde evlendirile-

77 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 37; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 67; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, VI, 91-92.

78 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 67; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, VI, 247.

79 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 131.

80 Mutî, *el-Mecmû*, XVII, 268.

81 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 37; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 130; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, VI, 92; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 278.

meyeceğini kabul eden Şâfiî hukukçular, kadınlara olan ilgisi ve kendisine hizmet edilmesine olan ihtiyacı sebebiyle evliliğe ihtiyaç duyması halinde ise babası veya dedesi ya da onların yokluğunda hâkim tarafından evlendirilebileceğini söylemişlerdir.⁸² Akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilebilmesi hususunda Şâfiî hukukçuların görüşünün de hastalığın devamlı olmasına bağlandığı görülmektedir. Onlara göre hastalığı gelip geçici olan akıl hastası erkeğin çoğu zaman hastalık vuku bulması ve evlendirilmesinde ihtiyaç bulunması halinde velisi tarafından evlendirilmesi mümkünse de genellikle kendinde olup bazen aklını yitirenin hastayken velisi tarafından evlendirilmesi imkân dâhilinde değildir. Dolayısıyla Şâfiîlere göre de Hanefî ve Mâlikî hukukçular gibi akıl hastalığı gelip geçici olan büyük erkeğin kendine gelip izin verene dek evlendirilmesi mümkün değildir.⁸³

Hanbelîlerin akıl hastalarının evlendirilmesiyle ilgili yaklaşımlarına bakıldığında maslahat prensibini göz önünde bulundurdıkları söylenebilir. Çünkü onlara göre doktorların akıl hastası kadının evlenmek suretiyle rahatsızlığının iyileşeceğini söylemesi halinde velisi olmasa bile hâkimin onu evlendirebilmesi mümkünse de evlendirilmelerinde herhangi bir ihtiyaç söz konusu değilse bunda menfaat değil zarar vermek söz konusu olduğundan hâkimin onları evlendirebilmesi imkânsızdır. Hanbelîlerin buluşa ermiş akıl hastası erkek için de aynı düşüncede oldukları hizmet ve benzeri şeyler için evliliğe ihtiyaç duyması halinde baba veya vasi olmaması durumunda hâkimin onları da evlendirebileceği kanaatinde oldukları görülmektedir.⁸⁴

İslam hukuk tarihinde küçüklerin evlendirilmesini kabul etmeyen Osman el-Betti, İbn Şübrüme ve Ebû Bekir el-Asam gibi âlimlerin de akıl hastalarının üzerinde icbari velayetin geçerli olduğu kanaatinde olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla onlara göre de akıl hastalarının velileri tarafından icbar yoluyla evlendirilmeleri mümkündür.⁸⁵ Görüldüğü gibi İslam hukukçuları arasında akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilmesini reddeden bir isim bulunmamaktadır. Onlar konuyu salt hukukî mantıkla ele almışlar, akıl hastalarının velayet altında bulunmaları sebebiyle malları üzerinde olduğu gibi şahısları üzerinde de velayet bulunduğu dair mutlak bir analogiyle onların velileri tarafından evlendirilebileceği sonucuna ulaşmışlardır. Ancak salt hukukî mantıkla ulaşılan bu sonucun evliliğin gayeleri açısından düşündürücü olduğu aşıkârdır. Nitekim gayesi cinsel

82 Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 131; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, VI, 90; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 277-278.

83 Şirâzî, *el-Mühezzebe*, II, 37; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, IX, 72-73.

84 Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, V, 45-46.

85 Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlûş-Şahsiyye*, s. 113.

yönden tatmin olmanın yanı sıra neslin çoğalması ve korunmasını sağlamak, iki ayrı cinsin kendilerine ait meskenlerinde birbirlerine karşı duydukları sevgi ve alaka ile dolu olarak mutlu olmaları ve hayat arkadaşlığını gerçekleştirmelerini sağlamak olan evliliğin, akıl hastalarının evlendirilmesinde bu gayeleri ne derece yerine getirebileceği üzerinde düşünülmesi gereken bir problemdir. Bu nedenle konuya salt hukuk mantığıyla bakılması doğru değildir. Çünkü akıl hastalarının evlendirilmesinin hukukî tarafının yanı sıra tıbbî ve psikolojik yönleri de bulunmaktadır. Buna göre akıl hastalarının evlendirilmesi konusunun sadece hukukî açıdan ele alınarak hakkında kesin hüküm verilebilecek bir konu olmadığı, psikoloji ve tıp bilimleri açısından da değerlendirilmesi gerektiği ifade edilebilir. Dolayısıyla bugün TMK'nın geldiği nokta doğrultusunda bu hastalığa yakalanmış birisi evlenmek/evlendirilmek istediğinde/istendiğinde sağlık kurulundan evlenmesinde bir sakınca olmadığına dair rapor alınmalıdır. Eğer hastalığın irsî açıdan nesilden nesile geçmek gibi bir tehlikesi bulunmuyorsa ancak bu durumda onların evliliklerine izin verilmelidir. Çünkü hastalığı nesilden nesile geçirme tehlikesi bulunan şahsın topluma zarar vereceğini anlamak zor olmadığı gibi akıl hastalığına yakalanmış kişinin evlenmesini tamamıyla reddetmenin de şahıs hürriyetine aykırı olduğu aşîkârdır. Nitekim bir önceki TMK, akıl hastalarının evlendirilmesini tamamıyla yasaklamışken yeni TMK'nın evlenmelerinde bir sakınca olmadığına dair doktor raporu bulunanların evlenebileceklerini hükme bağlaması böyle bir gerekçenin neticesinde ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar meseleye birkaç disiplin açısından bakılması gerektiğini ve İslam hukukçularının konuya salt hukukî açıdan baktıklarını ifade etsek de bu, onların akıl hastalarının evlendirilmesini kabul ederken hiçbir fayda gözetmedikleri anlamına gelmemelidir. Nitekim Şâfiî ve Hanbelî hukukçuların akıl hastalarının evlendirilmesini belirli bir maslahat gereği kabul etmeleri bunu göstermektedir. Onların gözettiği bu maslahatın temelinde ise her iki cins için aynı olan bir takım menfaatler bulunduğu gibi sadece kadına veya erkeğe menfaat sağlayan maslahatlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda onlara göre kadın için evlilik sebebiyle kazanılan mehir ve nafakanın, erkek için ihtiyaçlarının giderilmesinin maslahat olarak ileri sürüldüğü görülmektedir. Yine her iki cins için evlilik sebebiyle şifa bulma ümidinin maslahat olabileceği gibi zinadan korunmanın da onların menfaatlerine olacağı kanaatinde oldukları söylenebilir. Nitekim İslam hukukçuları korunması gereken beş esas içinde neslin korunmasının yanı sıra ırzın korunması gerektiğini de ifade etmişlerdir. Irzın korunmasının ise ancak evlilik sebebiyle mümkün olabileceğini anlamak zor değildir.

İslam hukukçularının akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilebileceklerine dair yaklaşımlarına delillendirme açısından bakıldığında nassî bir dayanaklarının bulunmadığı, bu konuda İslam hukukunun genel prensiplerinden hareket ettikleri görülmektedir. Bu nedenle konunun maslahat prensibine dayanan icthadî bir mesele olduğu ve diğer birçok icthadî konu gibi hata ve isabete muhtemel olduğu söylenebilir. Öte yandan her ne kadar konunun nassî değil, icthadî bir mesele olduğu ifade edilse de müctehidlerin yaşadıkları zaman ve toplumdaki somut olay ve çevresel faktörlerden etkilenerek akıl hastalarının evlendirilebileceği sonucuna vardıkları ifade edilebilir. Nitekim “*Matuh, mükreh ve mecnûnun talakı hariç bütün talaklar geçerlidir.*”⁸⁶ ve “*Ne müstekreh ne de mecnûnun talakı geçerli değildir.*”⁸⁷ anlamındaki rivayetlerin toplumda somut olarak akıl hastalarının evlendirildiklerini gösterme ihtimalinin oldukça yüksek olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla akıl hastalarının evlendirilmesiyle ilgili olumlu ya da olumsuz bir nass bulunmaması sebebiyle konunun tamamıyla toplumun tecrübe ve birikimine bırakılmış olduğu söylenebilir. Bu hususta toplumun tecrübe ve birikiminin ölçüsünün ise tıp ve psikoloji biliminin verileri olması gerektiği aşîkârdır. Çünkü maslahata binaen evliliklerine cevaz verilen akıl hastalarının evlilik izninin tıp ve psikoloji bilimi verileri dikkate alınmaksızın mutlak olduğunun düşünülmesi hastalığın nesilden nesile geçmesi gibi tehlikeleri ortaya çıkarabilir. Bu sebeple evliliği hiç yürütemeyecek kadar akıl hastası olanlarla akli melekeleri kısmen zayıf olanların ayrı değerlendirilmesinde yarar olduğu ve bu konuda tıbbi verilerden olabildiğince istifade edilmesinin kaçınılmaz olduğu gözükmektedir. Dolayısıyla Kahveci'nin isabetle belirttiği gibi tıbbi açıdan akıl hastalarının farklı derecelerinin olduğu⁸⁸ dikkate alınarak bunların birbirlerinden ayırt edilmesi ve evlenebilecek durumda olanların evlenmelerine bazı şartlarda müsaade edilmesi, evlenemeyecek olanların nikâh akdi yapmalarına izin verilmemesi gerekmekte olup

86 Tirmizî, “Talâk”, 15.

87 Buhârî, “Talâk”, 11.

88 Ortak özellikleri normal olmayan düşünceler, duygular, davranışlar ve başkalarıyla ilişkiler olan akıl hastalıklarının farklı belirtiler gösteren çeşitleri bulunmaktadır. Bu rahatsızlıkların çoğunun başarıyla tedavi edilebileceğini belirten (http://www.who.int/mental_health/management/en/, 12.04.2018) Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, akli ve davranışsal hastalık grupları; semptomatik olanlar da dâhil organik akıl hastalıkları; madde kullanımına bağlı akli ve davranışsal hastalıklar; şizofreni, şizotipal ve delüzyonel akıl hastalıkları; duygulanım (affektif) akıl hastalıkları; nörotik, stresle bağlantılı ve somatoform akıl hastalıkları; psikolojik sıkıntılar ve fiziksel faktörlerden kaynaklanan davranışsal sendromlar; yetişkin kişiliği ve davranışlarına ilişkin hastalıklar; zihinsel gerilik; psikolojik gelişime ilişkin bozukluklar; genellikle çocukluk ve gençlik dönemlerindeki saldırılardan kaynaklanan davranışsal ve duygusal rahatsızlıklar ile bu gruplar içinde tanımlanamayan akıl hastalıklarından oluşmaktadır. (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision (ICD-10)-WHO Version for; 2016, <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en#/V>, 12.04.2018.)

bunun toplum düzeni açısından orta bir yol ve maslahatı tesis etmede daha faydalı olacağı söylenebilir.⁸⁹ Nitekim İslam ülkelerinde akıl hastalarının evlendirilmesiyle ilgili kanunlaştırmalara bakıldığında tıp ve psikoloji bilimi verileri dikkate alınarak elde edilen tecrübe ve birikim neticesinde akıl hastalarının evlendirilmesinin evliliğe ihtiyaçları bulunmaması durumunda yasaklanması, konunun icthadî olduğunu göstermesinin yanı sıra zamanın ihtiyaç ve şartlarına göre değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hukuk-ı Aile Kararnâmesi başta olmak üzere İslam ülkelerinde aile hukuku alanında yapılan kanunlaştırma faaliyetlerinde konunun hangi çerçevede ele alındığı önem arz etmektedir. Bilvesile son olarak akıl hastalarının evlendirilmesiyle ilgili İslam hukuku referanslı kanunlaştırmalara değinilmesinde fayda mülâhaza edilmiştir.

3. İslam Ülkelerinde Akıl Hastalarının Evlendirilmesiyle İlgili Kanunlaştırmalar

Müslümanlar tarafından akıl hastalarının evliliği probleminde 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnâmesi çıkarılana dek klasik fıkıh kitaplarında belirtildiği şekliyle bakılmıştır. HAK yürürlüğe girinceye kadar hiçbir zarurete bağlanmaksızın velileri tarafından evlendirilmesi geçerli kabul edilen akıl hastalarının evliliğinin HAK'de ise zarurete bağlandığı görülmektedir. Bu konuda HAK'de Hanefilerin akıl hastalarının evlendirilmesi konusundaki mutlak görüşü terk edilerek Şâfiîlerin zarurete ve ihtiyaca bağlı olarak akıl hastalarının evlendirilmesini kabul eden görüşü alınmış ve “*Mecnûn ve mecnûnenin bir zarurete mebni olmadıkça nikâhları caiz değildir. Zaruret bulunduğu takdirde hâkimin izniyle nikâhları velileri tarafından akdolunur.*”⁹⁰ hükmüne yer verilmiştir. Bu bağlamda HAK Esbâb-ı Mûcibe Lâyihasında “*Hanefî mezhebinde akıl hastası kadın ve erkeğin velileri tarafından evlendirilmeleri caiz ise de nikâhtan maksat, cismâni bir arzuyu tatminden ibaret olmayıp, ondan başka nice maddi ve manevi maksatlar vardır. Delilik hali ise, bu maksatları anlamaya ve elde etmeye mani olduğu için toplum bu illete müptela olmuşların evliliğinden hayırlı bir netice elde edemez. Hâlbuki Şâfiî mezhebinde akıl hastası kadın ve erkeğin velileri tarafından evlendirilmeleri esas itibariyle caiz olmayıp, onlar ancak bir zarurete bağlı olarak evlendirilmektedir. Bu rey zamanımızın hukuk ve toplum düşüncesine daha uygun görüldüğü için 9. maddede bu esas kaleme alınmıştır.*”⁹¹ denilerek akıl hastalarının evlendirilmesinin yasaklanması ve Hanefilerin değil, Şâfiîlerin görüşünün esas alındığı gerçeği açıkça ifade edilmiştir.

89 Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 74.

90 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, md. 9.

91 HAK Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası. bkz. Çeker, *Aile Hukuku Kararnâmesi*.

İslam ülkelerinde yapılan diğer Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında da HAK'a benzer yaklaşımlar bulunduğu ve evlenme ehliyeti için buluş veya kanunca belirlenmiş yaşı doldurma ve akıl şartı aranmışsa da evlendiklerinde iyileşeceğine dair doktorlar tarafından rapor sunulan akıl hastalarının evlendirilebileceklerinin kabul edildiği görülmektedir.⁹² Bu bağlamda 1953 tarihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun evlenme ehliyetini düzenleyen 15. maddesinin 1. fıkrasında “Akıl ve buluşun evlenebilmek için şart olduğu,” 2. fıkrasında ise “Akıl hastalığı doktorları tarafından tıbbi bir raporla evliliğin ona faydalı olacağı belirtildiği takdirde hâkimin akıl hastasının evlenmesine izin verebileceği”⁹³ belirtilmiştir. Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 7. maddesinin 1. fıkrasında da “Evlenme ehliyeti için akıl ve kanunca belirlenmiş yaşı (18) doldurmanın şart olduğu” belirtilerek akıl hastalarının kendi irade beyanlarıyla evlenmelerinin yasak olduğu, aynı maddenin 2. fıkrasında ise, “Doktor raporuyla evlenmesinin topluma zarar vermeyeceği ve evlilikte maslahatı bulunduğu sabit olması durumunda karşı tarafın sarıh bir şekilde onunla evliliği kabul etmesi durumunda hâkimin akıl hastasının evliliğine izin verebileceği” ifade edilerek belirli şartlar dâhilinde akıl hastalarının evlendirilmesinin imkân dâhilinde olduğu ortaya konulmuştur.⁹⁴ Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 24. maddesinde de “doktor raporuyla evliliğin iyileşmesine iyi geleceğinin belirtilmesi ve karşı tarafın da evliliğe rıza göstermesiyle yargıç tarafından akıl hastalarının evliliğine izin verilebileceği” düzenlenmiştir.⁹⁵

Diğer bazı İslam ülkelerinde yapılan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında ise evliliğin akıl hastalarının iyileşmelerine yardımcı olacağına dair değil, hastalığın akıl hastasının nesline intikal etmeyeceğine dair doktor raporu şartına yer verildiği görülmektedir.⁹⁶ Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 10. maddesinde mahkemenin izniyle akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilebileceği, mahkemenin bu tarz bir evliliğe ise “diğer tarafın hastalığa muttali olduktan sonra evliliği kabullü, hastalığın nesline intikal etmemesi ve evlilikte maslahatının bulunması” şartıyla izin verebileceği belirtilmiştir. Son iki şartın doğruluğunun tespitinin ise akıl hastalığı uzmanının raporuyla tamamlanacağı ifade edilmiştir.⁹⁷ Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanununda da benzer düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Kanu-

92 1953 tarihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 15; 1959 tarih ve 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 7; 1984 tarih ve 51 sayılı Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 24.

93 Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 15.

94 Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 7.

95 Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 24.

96 1984 tarihli 10 sayılı Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 10; 2010 tarih ve 36 sayılı Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 13; 2006 tarih ve 22 sayılı Katar Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, 15.

97 Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 10.

nun 10. maddesinde “*Evlenme ehliyeti için akıl ve kanunca belirlenmiş yaşı (18) doldurmanın şart olduğu*” 13. maddesinde ise, “*evliliğin akıl hastasının maslahatına olduğu ve hastalığın nesline intikal etmeyeceği resmi doktor raporuyla tespit edilmesi ve karşı tarafın hastalığa muttali olduktan sonra evliliğe rızasının bulunması şartıyla hâkimin akıl hastasının evliliğine izin verebileceği*” belirtilmiştir.⁹⁸ Katar Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 14. maddesinde “*evlenme ehliyeti için akıl ve buluş şartı*” getirilmişse de 15. maddede belirlenmiş şartlara bağlı olarak akıl hastalarının evliliğine izin verilmiştir. Buna göre akıl hastalarının evlenebilmesi için “*velisinin muvafakati, karşı tarafın hastalığa muttali olduktan sonra evliliğe rızasının bulunması ve hastalığın nesline intikal etmeyeceğinin akıl hastalığı uzmanı doktor tarafından tespit edilmesi*” gerektiği belirtilmiştir.⁹⁹ Yemen Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 11. maddesinin 1. fıkrasında “*akıl hastalarının kendi irade beyaniyle evlenemeyeceği, hâkimin izin vermesi durumunda velisi tarafından evlendirilebileceği*” belirtilmiştir. Hâkimin izninin belirli şartlara bağlı olduğunun düzenlendiği aynı maddenin 2. fıkrasına göre; “*karşı tarafın hastalığa muttali olduktan sonra evliliğe rızasının bulunması, hastalığın nesline intikal etmemesi ve evliliğin kendisine fayda sağladığı gibi başkasına zarar vermemesi*” gerekmektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasına göre ise “*son iki şartın akıl hastalığı uzmanının raporuyla tespit edilmesinin gerekliliği*”¹⁰⁰ üzerinde durulmuştur. 1953 tarihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun evlenme ehliyetini düzenleyen 15. maddesinde “*hastalığın nesline intikal etmemesi*” şartı aranmamakta iken 2009 yılında çıkarılan Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 15. maddesinde diğerlerine ilaveten bu şartın da eklendiği görülmektedir.¹⁰¹

Bazı İslam ülkelerinde yapılan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında ise evliliğin akıl hastalarının iyileşmelerine yardımcı olacağına, hastalığın akıl hastasının nesline intikal etmeyeceğine dair bir kayıtlamaya yer verilmediği görülmektedir.¹⁰² Bu bağlamda Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 23. maddesinde “*doktor raporu ve reşid olan karşı tarafın sarih kabulü şartıyla hâkimin evliliğe izin verebileceği*”¹⁰³ düzenlenmişse de doktor raporuyla ilgili herhangi bir kayıtlamada bulunulmamıştır. Sudan Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun 40. maddesinde ise “*Akıl hastalarının kendi irade*

98 Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 10, 13.

99 Katar Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 14-15.

100 1992 tarih ve 20 sayılı Yemen Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 11.

101 2009 tarihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu md. 15/2.

102 2004 tarih ve 1.04.22 sayılı Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 23; 1991 tarihli Sudan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 40.

103 Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 23.

*beyanıyla evlenemeyeceği, evlenmesinde fayda görülmesi halinde velisi tarafından evlendirilebileceği*¹⁰⁴ belirtilerek doktor raporundan dahi bahsedilmemiştir.

Akıl hastalarının evliliğiyle ilgili İslam ülkelerinde yapılan kanunlaştırmalara bakıldığında TMK'da da yer alan doktor raporunun yanı sıra bazı Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında celb-i menfaat ve def-i mefasid prensibinin de dikkate alınarak düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda doktorlar tarafından evliliğin iyileşmesine fayda sağlayacağı ve hastalığın nesline intikal etmemesi ve evliliğin kendisine fayda sağladığı gibi başkasına zarar vermemesi gerektiğine yer verilmesi celb-i menfaat ve def-i mefasid prensibinin göz önünde bulundurulduğunu gösterdiği söylenebilir. Bazı kanunlaştırmalarda karşı tarafın hastalığa muttali olduktan sonra evliliğe rızası bulunması şartının getirilmesinin de yine bu prensibin bir gereği olduğu ifade edilebilir.

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada İslam hukuku bakımından kendi irade beyanlarıyla evlenemeyip velileri tarafından evlendirilen akıl hastalarının evlendirilmelerinin hukuksal dayanak ve felsefesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mukayese amacıyla TMK ve diğer İslam ülkelerindeki düzenlemeler de dikkate alınarak ulaşılan neticelerin şu şekilde ifade edilmesi mümkündür:

İslam hukukçuları kişinin kendi irade beyanıyla evlenebilmesi için akıl, buluş ve hürriyeti şart koştukları için akıl hastalarının evlenme ehliyeti bakımından ehliyetsiz olduklarını kabul etmişlerdir. Öte yandan onların evlilik problemi İslam hukukçuları tarafından değerlendirilmiş, evliliğin muteber olabilmesini akıl ve buluş şartına bağlamadıkları için kendi irade beyanlarıyla evlenemeyen akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilebileceklerini söylemişlerdir. Bu konuda Hanefî hukukçulardan İmâm Züfer haricinde olumsuz yaklaşımda bulunan olmamıştır. Fakat onun buluşla birlikte velayetin sona ermesi gibi hukukî gerekçelerden hareket ederek buluşdan sonra akıl hastalığına yakalanmış olanların velileri tarafından evlendirilemeyeceklerini söylemesi sebebiyle yaklaşımının olumsuzluk teşkil ettiği söylenemez.

Konuya deliller açısından bakıldığında akıl hastalarının evlendirilmesi hususunda Kitap ve Sünnette olumlu ya da olumsuz bir nassın bulunmadığı, konunun mahiyeti itibarıyla maslahat prensibine dayanan ictihadi bir mesele olduğu, akıl

104 Sudan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 40.

hastalarının evlendirilebileceğini söyleyen İslam hukukçularının, somut olaydan etkilenerek bu sonuca vardıkları görülmektedir. İslam hukukçularının genel kabulü akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilebileceği doğrultusunda da Şâri'nin bu konuda bağlayıcı emir ya da yasaklamasının bulunmaması sebebiyle ilk olarak HAK'de daha sonra diğer İslam ülkelerinde ondan esinlenerek yapılan aile hukuku ile ilgili kanunlaştırmalarda akıl hastalarının evlendirilmesinin yasaklandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu konuda bağlayıcı bir emir ve yasağın bulunmaması sebebiyle Müslüman idarecilerin tıp ve psikoloji biliminden yardım alarak şartlara göre bu tarz evlilikleri yasaklama ya da izin verme yetki ve tasarrufuna sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Osmanlılar döneminde yapılan HAK'de akıl hastalarının evlendirilmesine zarurete bağlı olarak izin verilmesi ve daha sonra bazı İslam ülkelerinde yapılan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları'nda akıl hastalarının evlendirilmesinin yasaklanması bunun en açık göstergesi niteliğindedir. Ayrıca Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında doktor raporuyla evliliğin kendilerine fayda sağlayacağı belirtilen akıl hastalarına evlendirilmeleri için hâkim tarafından izin verilebileceğinin kabul edilmesi de konunun kanun koyucuların insiyatifine bırakıldığını göstermektedir. Buna göre evliliklerine maslahata binaen izin verilen akıl hastalarından evliliği hiç yürütemeyecek kadar hasta olanların toplum düzeni açısından evlilik yoluyla elde edebilecekleri bir fayda bulunmaması sebebiyle evlendirilmelerinin yasaklanması, tıp ve psikoloji biliminin verileri ışığında evlilik hayatının sorumluluklarını taşıyabilecek niteliğe sahip olanların evliliklerine ise izin verilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi başta olmak üzere aile hukuku ile ilgili yapılan kanunlaştırmalarda ise özetle şu hükümlere yer verildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda TMK ve İslam hukuku açısından yapılan mukayese neticesinde akıl hastalığının İslam hukuku bakımından kişinin kendi irade beyanıyla evlenmesine engel teşkil ettiği, TMK'da ise evlenmenin mutlak butlan sebeplerinden kabul edilerek akıl hastalığının şahsın evliliği devam ettirebilmesini dahi engelleyen bir sebep olduğu görülmektedir. Ancak önceki TMK'nın ilgili maddesinde *“Akıl hastalıklarından birine müptela olan kimse asla evlenemez.”*¹⁰⁵ denilerek bu konuda daha katı bir yaklaşım yer almakta iken yeni TMK'da akıl hastalarının evlendirilmesi konusunun eskisine göre daha esnek hale getirildiği ve bu hususta tıp biliminin etkinleştirildiği görülmektedir. Yeni TMK'nın bu yaklaşımının İslam ülkelerinde çıkarılmış Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarıyla ayniyet arz ettiği söylenebilir. Nitekim TMK'da doktorlar tarafından verilecek raporun mahiyetine değinilmemişse

de Ahvâl-i Şahsiyye Kanunları'nda yer alan evliliğin akıl hastasının iyileşmesine fayda sağlayacağı, hastalığın nesline intikal etmemesi ve evliliğin kendisine fayda sağladığı gibi başkasına zarar vermemesi ilkelerine benzer bir raporun sunulması gerektiği düşünülebilir. Akıl hastalarının evliliğiyle ilgili bu raporun sunulmasında ise sadece psikiyatri ve nöroloji uzmanları değil, akıl rahatsızlığını tespit ve bu rahatsızlığın genetik yollarla çocuklara geçip geçmeyeceğini belirlemede görev alacak diğer branş uzmanlarının da konuya müdahil olmaları gerektiği söylenebilir. Dolayısıyla maslahatın yanı sıra kendisinde bir takım olumsuzlukları da barındıran akıl hastalarının evliliği meselesi tek bir doktorun insiyatifine bırakılmayacak kadar mühim olması sebebiyle bu hususta konuyla ilgili uzmanlardan oluşan heyetin evliliğin sakıncası bulunmadığına dair onayı istenmelidir. Buna göre her ne kadar İslam hukukçuları salt hukukî mantıkla akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilmelerinin mümkün olduğunu belirtmişlerse de bu tarz evliliklerin evliliğin gayeleri bakımından celb-i menfaat ve def-i mefasid prensibi ışığında değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Nitekim bu tarz evlilikler kadın için mehir ve nafaka, erkek için ihtiyaçlarının giderilmesi ve her iki cins için evlilik yoluyla iyileşme umudu gibi menfaatler barındırmaktaysa da hastalığın nesline geçme ihtimali sebebiyle sağlıksız bireyler meydana gelmesi gibi toplumsal zararlara da yol açabilmektedir. Dolayısıyla evlilik hayatının yüklediği görev ve sorumlulukları taşıyamayacak derecede akıl hastalığı bulunanların evliliğinin taraflara ve topluma faydadan ziyade zarar verme ihtimali sebebiyle herhangi bir zaruret ve ihtiyaç bulunmadıkça bu tarz evliliklere izin verilmemesi, konunun uzmanlarınca evliliklerinde sakınca görülmeyenlere ise evlilik izni verilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- ABDÜLAZİZ el-BUHÂRÎ, Alâuddîn b. Ahmed (ö. 730/1330), *Keşfu'l-Esrâr an Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, I-IV, (Pezdevî'nin Usulüyle beraber), yy, 1307.
- ACAR, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.
- AKINTÜRK, Turgut, *Türk Medenî Hukuku - Aile Hukuku*, I-II, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.
- AKKURT, Sinan Sami, *Türk Medenî Hukukunda Evlenmenin Butlanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- BUHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. İdris (ö. 1051/1641), *Keşşâfu'l-Kınâ an Metni'l-İknâ*, I-VI, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403/1983.
- CİN, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya, 1988.

- ÇİN, Halil - AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, I-II, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990.
- CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed eş-Şerîf (ö. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1985.
- ÇEKER, Orhan, *Aile Hukuku Kararnâmesi*, Ebru Yayınları, İstanbul, 1985.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Adullâh b. Abdîrrahmân (ö. 255/869), *es-Sünen*, I-II, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Altınoluk, İstanbul, 1995.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Cünûn", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul, 1993.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen*, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed (ö. 1394/1974), *el-Ahvâluş-Şahsiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabiyyi, ts.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- ETYEMEZ, Ayşegül, *İslam Hukukunda Akıl Hastasının (mecnun) Tasarruflarının Hukuki Sonuçları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.
- HASKEFÎ, Alâuddin Muhammed b. Ali (ö. 1088/1677), *ed-Durru'l-Muhtâr Şerhu Tenvîr'il-Ebsâr*, I-VI, (Reddu'l-Muhtâr'ın kenarında), Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1987.
- HURÂŞÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ali (ö. 1101/1689), *Şerhu Muhtasarı Sîdi Halîl*, I-VIII, (Ali el-Adevî'nin haşiyesi ile birlikte), Dâru Sadır, Beyrut, ts.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endülüsî, (ö. 456/1063), *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, I-XII, tahkik: Abdülğaffar Süleyman el-Bendarî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- İBN KUDÂME, Muvaffakuddin Ebû Muhammed b. Ahmed b. Kudâme (ö. 620/1223), *el-Muğni*, I-XIV, (eş-Şerhu'l- Kebir ile birlikte), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984/1404.
- İBN KUDÂME, Şemsuddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebi Ömer b. Ahmed el- Makdisî (ö. 682/1283), *el-Muğni veş-Şerhu'l- Kebir alâ Metni'l-Mukni*, I-XIV, (el-Muğni ile birlikte) Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984/1404.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (ö. 273/887), *es-Sünen*, I-II, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- İBN MANZÛR, Ebu'l Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensarî, (ö. 771/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadır, Beyrut, ts.
- İBN NÜCEYM, Zeynuddîn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısri (ö. 970/1562), *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik: fi Furû'il-Hanefiyye*, I-IX, (İbn Âbidin Muhammed b. Ömer ed- Dımaşki'nin Minhâtu'l-hâlik ala'l Bahri'r-Râik adlı haşiyesiyle birlikte), hazırlayan: Zekeriya Âmirât, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İBN RÜŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî (ö. 595/1199), *Bidâyetü'l müctehid ve Nihâyetü'l- Muktesid*, I-II, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyyeti, 1966/1386.
- İBN TEYMİYYE, Takıyyuddin Ahmed el-Harrânî (ö. 728/1328), *Mecmûatu'l-Fetavâ*, I-XXXVII, hazırlayan: Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Dâru İbn Hazm, Riyad, 1997/1418.
- İBNÛ'L-HÛMÂM, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadir*, I-X, (Bâbertî'nin el-İnâyesi ve Sâdi Çelebi'nin haşiyesi ile), Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- KAHVECİ, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, Hikmetevi, Yayınları, İstanbul, 2014.
- KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986.
- KÂSÂNÎ, Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî (ö. 587/1191), *Bedâiü'ssanâi' fi tertibiş-Şerâi*, I-VIII, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 2000/1420.

- MÂVERDÎ, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed (ö. 450/1058), *el-Hâvi'l-Kebir: fî Fıkhı Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî ve hüve Muhtasarı'l-Müzeni*, XVIII+II, tahkik: Ali Muhammed Muavvid-Adil Ahmed Abdülmecid, takdim: Muhammed Bekir İsmail- Abdülfettah Ebu Sünene, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- MERDÂVÎ, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed (ö. 885/1480), *el-İnsâf fi marifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I- XI, Dârü İhyâi't- Tûrâsil-Arabiyyi, Beyrut, 1957/1376.
- MERGINÂNÎ, Burhânuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî mea Şerhi'l-allâme Abdülhayy el-Leknevi*, I-VIII, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmü'l-İslâmiyyetü, Pakistan, ts.
- MEVSİLÎ, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li-talîli'l-Muhtâr*, I-V, takdim: Ömer el-Mısri, Muhammed Cum'atü, tahrir: Beşşâr Bekir Arabiyyü, el-Mektebetü'l-Umeriyyetü, Dimaşk, ts.
- el-Muçemü'l-Vasit, Mektebetüş-Şurûku'd-Düveliyyeti, Kahire, 2004/1425.
- MUTÎ, Muhammed Necip, *Kitâbu'l-Mecmû Şerhu Mühezzeb liş-Şirâzi*, (XII. Ciltten itibaren Şerh Mutî tarafından kaleme alınmıştır.), I-XXIII, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, ts.
- MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin b. el-Haccâc (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim*, I-III, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- NESÂÎ, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- NEVEVÎ, Ebü Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, I-X, (Siracaeddin Ömer el-Balkîni ve Celaleddin Abdurrahman b. Ömer el-Balkîni'nin Haşiyeleriyle birlikte), derleyen: Salih b. Ömer el-Balkîni, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- PEZDEVÎ, Fahrü'l-İslâm (ö. 482/1089), *Usûlü'l-Fıkh*, I-IV, (*Keşfu'l-Esrâr*'la birlikte), yy, 1307.
- REMLÎ, Şemseddin Muhammed b. Ebî Abbâs Ahmed b. Hamze b. Şihâbeddin (ö. 1004/1595), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, I-VIII, (Ebû'z-Ziya Nüreddin Ali eş-Şebramlûsi ve er-Râsidi Ahmed b. Abdürrezzak el-Mağribî'nin Haşiyeleriyle birlikte), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi/Müessesetü't-Târihi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1992/1412.
- SADRUŞŞERÎA, Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Mahmûd (ö. 747/1347), *et-Tavdîh fi Halli Ğavâmidit-Tenkîh*, I-II, (*et-Telvih* ile beraber), Mektebi Sanâyi Matbaası, İstanbul, 1310.
- SAHNÛN, Said et-Tenûhi (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, I-V, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1994/1415 (Eser kapağında İmam Mâlik'e nispet edilmiştir).
- SERAHSÎ, Şemseddin Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö. 483/1090), *Kitâbu'l-Mebisût*, I-XXX, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.
- *Usûlü's-Serahsi*, I-II, tahkik: Ebu'l-Vefa el-Afgani, İhyâü'l-Maârif en-Numâniyye, Haydarabad, ts.
- ŞÂFÎÎ, Ebü Abdullâh Muhammed b. İdris (ö. 204/819), *el-Mevsûatü'l-İmâm eş-Şâfiî el-Kitâbu'l-Ümm*, I-XV, tahrir: Ahmed Bedrettin Hassûn, Daru Kuteybe, yy, 1996/1416.
- ŞABÂN, Zekiyyüddin, *el-Ahkâmü's-Şer'iyyetü li'l-Ahvâlîş-Şahsiyyeti*, Câmîatü Karyunus, Bingazi, 1979/1409.
- ŞEYBÂNÎ, Ebü Abdullâh Muhammed b. el-Hasan (ö. 189/805), *Kitâbu'l-Hucce alâ ehli'l-Medîne*, I-IV, hazırlayan: Seyyid Meğdi Hasan el-Geylani el-Kâdiri, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1983/1403.
- ŞİRÂZÎ, Ebü İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fi Fıkhî Mezhebi'l-İmâmü eş-Şâfiî*, Matbaatü İsa el-Bâbi, Mısır, ts.
- ŞİRBİNÎ, Muhammed el-Hatib (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtac ilâ Marifeti maâni el-fâzi'l-minhâc*,

- I-VI, tahkik ve ta'lik: Ali Muhammed Muavvid, takdim ve takriz: Muhammed Bekir İsmail, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1415.
- TAFTÂZÂNÎ, Sa'duddîn Mes'ûd b. Umer (ö. 793/1390), *et-Telviḥ fi Keşfi Hakâiki't-Tenkîh*, I-II (Sadruşşeria'nın et-Tavdîhi ile), Mektebi Sanâyi Matbaası, İstanbul, 1310.
- TEKİNAY, Selahattin Sulhi, *Türk Aile Hukuku*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1966.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/ 892), *es-Sünen*, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.
- YAMAN, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002.
- YENİDOĞAN, Adem, *İslam Hukukunda Küçüklerin Evlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009.
- ZERKÂ, Mustafâ Ahmed, *el-Fıkhü'l-İslamî fi Sevbihî'l-Cedid*, I-III, Dâru'l-Fıkr, ts.
- ZEYDÂN, Abdülkerim, *el-Medhal li Dirâseti'ş-Şeriatî'l-İslâmiyyi*, Matbaatü'l-Âni, Bağdat, 1979/1389.
- *el-Veciz fi Usûli'l-Fıkh*, Matbaatü Selman el-Âzamî, Bağdat, 1967/1387.
- ZEVKLİLER, Aydın, *Medeni Hukuk*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1986.
- ZEYLAÎ, Fahrüddin Usman b. Ali (ö. 743/1343), *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, I-VII, (Haşiyeleriyle birlikte), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi.
- 1926 tarih ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu.
- 1959 tarih 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 1953 tarih ve 59 sayılı Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 1984 tarihli 10 sayılı Libya Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 1984 tarih ve 51 sayılı Kuveyt Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 1991 tarihli Sudan Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 1992 tarih ve 20 sayılı Yemen Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu.
- 2004 tarih ve 1.04.22 sayılı Fas Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 2006 tarih ve 22 sayılı Katar Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 2009 tarihli Suriye Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.
- 2010 tarih ve 36 sayılı Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu.